

БЕЛАРУСКАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ Ў ГАЛІНЕ ПРАГРАМАВАННЯ: ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА, АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ

Бондар А. У., Гормаш П. Я.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Пятрова Н.Я. – к.філал.н., дацэнт

Артыкул прысвечаны лексіка-семантычнай характарыстыцы беларускай тэрміналогіі ў галіне праграмавання. Таксама разглядаюцца спосабы ўтварэння такіх слоў. Звяртаецца ўвага на асаблівасці іх функцыянавання.

Як вядома, тэрміналогія асобнай галіны навукі ўтварае самастойную сістэму, якая ўваходзіць у склад нацыянальнай тэрміналогіі. Разам з тым, у кожнай сістэме можна выявіць пэўныя адметнасці, і беларуская тэрміналогія не выключэнне. Разгледзім асноўныя спецыфічныя рысы беларускай тэрміналогіі ў галіне праграмавання.

Па-першае, назавём ззапазычаны характар беларускай тэрміналогіі ў галіне праграмавання. Пераважная большасць такіх слоў паходзіць з англійскай мовы, напрыклад: *bit - бiт - біт*. Звернем увагу, што англіцызмы часцей трапляюць у беларускую мову праз пасрэдніцтва рускай [1, с. 63]. Другая спецыфічная рыса тэрмінаў праграмавання – адсутнасць у іх вобразнасці, эмацыянальнасці, экспрэсіўнасці. Па-трэцяе, тэрміналогія ў гэтай галіне актыўна і няспынна папаўняецца новымі назвамі, паколькі праграмаванне развіваецца вельмі імкліва і рознабакова [2, с. 76]. Таму тэрмінасістэма праграмавання вельмі зменлівая і дынамічная.

Звернем увагу на тое, што тэрміны ў залежнасці ад іх вядомасці і пашыранасці бываюць агульнаразумельныя (*ноўтбук, прынтар, памяць, клавіятура*) і вузкаспецыяльныя (іх разумеюць і ўжываюць толькі спецыялісты пэўнай галіны), напрыклад, у галіне праграмавання гэта словы *наследаванне, палімарфізм, стэк*. Яшчэ адна форма функцыянавання слоў у галіне праграмавання – прафесіяналізмы: *прога, дэбажыць, кодзіць, венік* і інш. Гэта словы і выразы, якія выкарыстоўваюць праграмісты толькі ў вусным маўленні. У адрозненне ад тэрмінаў, якія з'яўляюцца афіцыйнымі назвамі спецыяльных прадметаў ці паняццяў і замацоўваюцца ў слоўніках і навуковай літаратуры, прафесіяналізмы распаўсюджаны пераважна ў гутарковай мове [3, с. 247]. Існуюць нават слоўнікі камп'ютарнага слэнгу (жаргону). Праўда, не ўсе словы, якія ў іх уключаны, – прафесіяналізмы, там змешчана і частка афіцыйных тэрмінаў. Справа ў тым, што, па-першае, ўкладальнікі і карыстальнікі такіх слоўнікаў не заўсёды разумеюць розніцу паміж тэрмінам і прафесіяналізмам; па-другое, частка тэрмінаў праграмавання з'явілася ў выніку тэрміналагізацыі агульнаўжывальных слоў [4, с. 73].

Адметную частку спецыяльнай лексікі ў галіне праграмавання складаюць наменклатурныя назвы (наменклатура), або номены. У адрозненне ад тэрмінаў і прафесіяналізмаў, наменклатура толькі этыкетуе прадметы і рэчы, якія ўжываюцца ў навуцы, тэхніцы, вытворчасці: Напрыклад, *браўзер* – тэрмін; *Хром*, *Сафары*, *Фаерфокс* – номены [5, с. 61].

Спынімся падрабязней на такой спецыфічнай рысе тэрмінаў праграмавання, як адсутнасць у іх вобразнасці, эмацыянальнасці, экспрэсіўнасці [6, с. 343]. Аднак у розных тэрміналагічных сітэмах частка тэрмінаў – гэта звычайныя агульнаўжывальныя словы, што набылі спецыфічнае значэнне, гэта значыць, тэрміналагізаваліся. Утварэнне такіх спецыяльных адзінак адбываецца пераважна ў выніку метафарычнага пераносу, напрыклад, па знешніх прыкметах (*дарожка*, *дрэва*, *канал*, *ліст*, *мыш*, *ствол*), па падабенству функцыі (*вірус*, *канфлікт*, *падтрымка*, *памяць*), на аснове пашырэння значэння (*абанент*, *архітэктур*, *лакалізацыя*), спецыялізацыі значэння (*стол*, *кошык*) і інш. [7, с. 53].

Заўважаецца, што беларуская спецыяльная лексіка ў галіне праграмавання працягвае няспынна развівацца і папаўняцца, у першую чаргу з англійскай мовы праз рускую. Разам з тым, у беларускай лексікаграфіі назіраецца недахоп тэрміналагічных слоўнікаў (перакладных, тлумачальных і інш.), паколькі лексікаграфічныя крыніцы хутка губляюць сваю актуальнасць і не паспяваюць фіксаваць змены ў лексічным складзе гэтай галіны [7, с. 55].

Зараз спынімся на лексіка-семантычнай характарыстыцы тэрмінаў праграмавання. Тэрміны ў мове не юнуюць ізалявана адзін ад аднаго, а аб'ядноўваюцца ў групы паводле лексіка-семантычных уласцівасцей. Так, любую галіновую тэрміналогію можна разглядаць з пазіцыі лексіка-семантычнай групы (ЛСГ) – групы слоў, што цесна звязаны па сэнсе. Напрыклад, у сферы праграмавання найбольш пашыранымі з'яўляюцца наступныя ЛСГ:

1. Назвы тэхнічных сродкаў, машын, прылад, устройстваў і іх відаў: *адаптар*, *адаптар інтэрфейса*, *базавы камп'ютар*, *відэакарта*, *віртуальная машына*, *галоўны камп'ютар*, *інтэграваная прылада*, *калькулятар*;

2. Назвы частак, асобных дэталей камп'ютара і іншых машын: *акно*, *аператыўная памяць*, *банк памяці*, *вінчэсцер*, *індыкатар*, *кантролер*, *клавіша*, *клавіятура*, *манітор*, *мікрасхема*, *памяць*, *памяць адвольнага доступу*, *плата*, *працэсар*, *статычная аператыўная памяць*, *цэнтральны працэсар* і інш.;

3. Назвы прафесій і асоб, звязаных са сферай праграмавання: *адміністратар*, *бізнес-аналітык*, *вэб-майстар*, *геймдызайнер*, *дызайнер*, *інжынер-праграміст*, *лінейны менеджар*, *мадэратар*, *спецыяліст службы падтрымкі*, *тэсціроўшчык*, *флэш-дызайнер*, *HR-менеджар* і інш.;

4. Назвы адзінак вымярэння і велічынь: *байт*, *біт*, *біт цотнасці*, *бод*, *гігагерц*, *мегабайт*, *гігабайт*, *кілабайт*, *мілісекунда*, *піксель*, *тэрабайт*, *эксабайт* і інш.;

5. Назвы прымет і ўласцівасцей: *аўтаномнасць*, *від рабочага стала*, *гнуткасць алгарытму*, *гнуткасць мовы*, *ёмістасць памяці*, *канфігуратыўныя параметры аперацыйнай сістэмы*, *мабільнасць праграмнага забеспячэння*, *надзейнасць*, *некарэктнасць кода аперацыі*, *прапуская здольнасць хуткадзьянне*, *хуткасць перадачы даных*, *частата* і інш.;

6. Назвы дзеянняў, працэсаў і станаў: *актуалізацыя*, *ахова*, *апрацоўка інфармацыі*, *архівавванне*, *візуалізацыя*, *дэмадуляцыя*, *завісанне*, *завяршэнне сёансу*, *запамінанне*, *запіс*, *запыт*, *запуск*, *імітацыя*, *інтэграцыя даных*, *кампіляцыя*, *навігацыя*, *наладка праграмы*, *нармалізацыя*, *перазагрузка*, *пошук*, *праверка праграмавання*, *разархівацыя*, *размеркаванне*, *скрыншот*, *тэсціраванне* і інш.;

7. Спецыфічныя тэрміны праграмавання: *аб'ект*, *аб'ектна-арыентаванае праграмаванне*, *алгарытм*, *аналізатар*, *аператар*, *операцыя*, *аптымізацыя*, *архітэктур*, *архіў*, *атрыбут*, *аўтарызацыя*, *база даных*, *блок-схема*, *даччынны працэс*, *джава*, *дэкампазіцыя*, *індэксацыя*, *інкапуляцыя*, *ітэрацыя*, *каманда*, *кампіляваная мова*, *кампілятар*, *клас*, *клас памяці*, *кліент-сервер*, *код*, *лістынг праграмы*, *мадэль*, *мова праграмавання*, *масіў*, *наследаванне*, *нашчадак*, *патэрн*, *плагін*, *прыярытэт*, *спецыфікацыя*, *стандарт*, *транзакцыя*, *фармальная мова*, *фільтрацыя*, *функцыя*, *цыкл* і інш.;

8. Словы, што абазначаюць праграмнае забеспячэнне і віды праграм: *антывірус*, *операцыйная сістэма*, *архіватар*, *бібліятэка*, *бясплатнае праграмнае забеспячэнне*, *графічны рэдактар*, *дакументацыя*, *драйвер*, *дадатак*, *дыспетчар*, *імя праграмы*, *камп'ютарны вірус*, *кампаўшчык праграмы*, *наладачная праграма*, *настройшчык*, *падпраграма*, *пакет*, *папка*, *пашырэнне*, *праграма*, *праграма-драйвер*, *рабочая праграма*, *рэкурсія*, *САПР (сістэма аўтаматызаванага праектавання)*, *сістэмнае праграмнае забеспячэнне*, *сістэмная папка*, *транслятар*, *тэкставы рэдактар*, *утыліта*, *файл*, *фарматар*, *электронная табліца*, *эмулятар*, *ярлык* і інш. [8, с. 34–36].

Такім чынам, у агульнай сітэме беларускай нацыянальнай тэрміналогіі спецыяльная лексіка ў галіне праграмавання стварае асобную падсітэму. Яна з'яўляецца адносна маладой. Аднак можна вызначыць яе найбольш характэрныя моўныя асаблівасці: запазычаны характар (перавага англіцызмаў, якія прыходзяць праз пасрэдніцтва рускай мовы); актыўнасць і пашыранасць прафесіяналізмаў; няспыннае папаўненне лексікі гэтай сферы, звязанае з актыўным развіццём інфарматыкі і інфармацыйных тэхналогій.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства: вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча. – Мінск: РІВШ, 2015. – С. 55–82.
2. Свістунова, М. І. Інфарматыка і вылічальная тэхніка / М. І. Свістунова // Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства: вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча. – Мінск: РІВШ, 2015. – С. 55–82.

3. Пятрова, Н. Я. Фарміраванне і развіццё беларускай спецыяльнай лексікі ў галіне сучаснай інфарматыкі і камп'ютарных тэхналогій / Н. Я. Пятрова // *Этнокультурный и социолінгвістычны аспекти в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах: сб. научн. ст. III Международной научно-практической конференции (30 марта 2023 г.) / Белорусский национальный технический университет; редкол.: И. В. Будько (отв. ред.) [и др.]*. – Минск: БНТУ, 2023. – С. 246 – 252.

4. Свістунова, М. І. Інфарматыка і вылічальная тэхніка / М. І. Свістунова // *Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства: вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча*. – Мінск : РІВШ, 2015. – С. 55–82.

5. Пятрова, Н. Я. Навучанне беларускай мове ў межах курса "Беларуская мова (прафесійная лексіка)". *Інфармацыйныя тэхналогіі / Н. Я. Пятрова, Я. Д. Ягаўдзік // Роднае слова*. – 2020. – № 4. – С. 59 – 63.

6. Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск, 2003. – С. 336-350.

7. Пятрова, Н. Я. Беларуская спецыяльная лексіка ў галіне інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі: фарміраванне, развіццё, лексіка-семантычная характарыстыка / Н. Я. Пятрова // *Вышэйшай школа*. – 2023. – № 6. – С. 50 – 55.

8. Албут, А. А. Беларуская мова (прафесійная лексіка): вучэб.-метад. дапаможнік. У 3 ч. Ч. 2: Лексічная сістэма беларускай мовы. *Тэрміналогія / А. А. Албут, Н. Я. Пятрова*. – Мінск: БДУІР, 2024. – 124 с.